

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/14369>

Please be advised that this information was generated on 2014-11-11 and may be subject to change.

Arbeidersautoritarisme: economische en culturele opvattingen van arbeiders

P. Scheepers, R. Eisinga, L. van Snippenburg

3.1 INLEIDING

In 1959 en 1960 publiceerde Lipset twee artikelen waarin hij de theorie ontvouwde dat met name de arbeidersklasse zich aangetrokken zou voelen tot de ideologie van totalitaire politieke bewegingen. Deze studies hebben in de loop der jaren veel stof doen opwaaien en vormen tot op de dag van vandaag aanleiding voor nieuwe onderzoeken en heftige discussies (zie bijvoorbeeld Dekker en Ester 1986, 1987, 1989 versus Middendorp en Meloen 1989a, 1989b; Scheepers e.a., 1989). De oorzaak van deze discussies spruit waarschijnlijk voort uit de aard van Lipsets theorie. Bij de bestudering ervan valt op dat zij betrekkelijk complex en deels inconsistent is. Daarnaast blijken de door hem gebruikte empirische gegevens fragmentarisch van aard te zijn en in ieder geval inadequaet om de gehele theorie te toetsen. Uit een overzicht van daarna gevolgde onderzoeken blijkt dat steeds slechts bepaalde fragmenten van Lipsets theorie zijn getoetst. Dit alles is voor ons voldoende reden om Lipsets theorie zorgvuldig te reconstrueren teneinde haar te toetsen.

Om te beginnen, schetsen we kort de historisch-politieke omstandigheden in de tijd dat Lipset zijn theorie formuleerde. Tevens belichten we de redenen waarom Lipset het begrip autoritarisme koos om de aantrekkingskracht van zogenaamde totalitaire ideologieën te kenschetsen. Bij ons onderzoek zullen we trachten lacunes en tekortkomingen die kenmerkend zijn voor het tot dusverre verrichte onderzoek te voorkomen. We toetsen de theorie met survey data ontleend aan een Nederlandse steekproef.

3.2 LIPSETS THEORETISCHE MODEL

3.2.1 *Economische en culturele opvattingen van arbeiders*

Voorafgaande aan zijn definitieve publikaties (1959, 1960), presenteerde Lipset zijn theorie in 1955 op een congres over "The Future of Liberty". In die jaren stond de mondiale politiek volledig in het teken van de Koude Oorlog. De westerse wereld vreesde een agressieve expansiedrift van de communistische Sovjet-Unie,

die het gemunt zou hebben op grote delen van Europa en Azië. Zo werd de Koreaanse Oorlog met name in de Verenigde Staten geïnterpreteerd als een bewijs van de internationale communistische samenzwering om uiteindelijk de gehele wereld te overheersen. Senator Joseph McCarthy voerde in dat zelfde land zijn heksenjacht op (vermeende) communisten. Ook de Amerikaanse inmenging in Vietnam kende een sterk anti-communistisch element (Calvocoressi 1982, 15 e.v.). In dit politieke klimaat schreef Lipset: "The threat of freedom posed by the Communist movement is as great as that once posed by Fascism and Nazism, and that movement ... is based largely on the low levels of the working class" (1959, 483; 1960, 99). Hij meende in 1981 dat deze visie nog steeds accuraat was (Lipset, 1981, 89)¹.

Lipset vermoedde dat twee ideologische elementen in sterke mate voorkwamen bij de armeren² over de hele wereld (1981, 92). Het eerste element duidde hij aan met het begrip 'economic liberalism'. Daarmee bedoelde hij het volgende complex van opvattingen: dat inkomen, status en macht herverdeeld zouden moeten worden over de sociale klassen, dat maatregelen van overheidswege om deze herverdeling te bewerkstelligen gewenst zouden zijn, dat de overheid een progressief belastingstelsel zou moeten invoeren en dat de vakbonden sterkere posities zouden moeten verkrijgen. Het tweede element kan worden aangeduid als 'non-economic conservatism', waarmee hij het volgende complex van opvattingen bedoelde: dat burgerlijke vrijheden in het algemeen beperkt dienen te worden, vooral van vermeende deviante groeperingen, dat er een anti-internationalistisch en pro-nationalistisch beleid gevoerd zou moeten worden en dat er een restrictief immigratie-beleid gevoerd zou moeten worden. Maar hij beschikte eigenlijk niet over valide data om deze hypothesen adequaat te toetsen. In feite toonde hij op grond van secundaire analyses enkel aan dat de arbeidersklasse zich in mindere mate uitsprak voor een meer-partijen-systeem en minder respect toonde voor de uitoefening van burgerlijke vrijheden. Dit betekent dus dat hij enkel toetste of enkele aspecten van het 'non-economic conservatism' in sterkere mate bij de arbeidersklasse voorkwamen terwijl andere aspecten buiten beschouwing bleven. En hij toonde in het geheel niet aan dat 'economic liberalism' bij de arbeidersklasse meer zou voorkomen. Daarom zullen wij deze hypothesen zo volledig mogelijk toetsen. *Hypothese 1A*: de arbeidersklasse heeft een sterke voorkeur voor 'economic liberalism'. *Hypothese 1B*: de arbeidersklasse heeft ook een sterke voorkeur voor 'non-economic conservatism'.

Nu gebruikte Lipset het begrip autoritarisme als een intermediair tussen enerzijds de sociale omstandigheden van de arbeidersklasse en anderzijds 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism'. Waarom?

Het begrip autoritarisme was door Adorno et al. (1950/1982, 1) beschreven als een persoonlijkheidskenmerk dat zij onder andere via psycho-analytische technieken hadden ontdekt (zie hoofdstuk 1). Lipset had notitie genomen van deze bevinding. Hij definieerde autoritarisme eveneens als een set van 'attitudes and predispositions of individuals' (1981, 92)³. Maar hij twijfelde sterk of hij autoritarisme wel als

een persoonlijkheidskenmerk kon beschouwen. Hij beschouwde autoritarisme veeleer als onderdeel van het zogenaamde 'unsophisticated perspective of the working class' (1981, 108). Dit wordt duidelijk wanneer men let op de inhoudelijke verwantschap tussen enerzijds Lipsets beschrijving van het arbeiders-perspectief en anderzijds de autoritarisme-syndromen zoals die waren geoperationaliseerd door Adorno et al. Daarvan zullen we enkele voorbeelden geven. We noemen eerst enkele aspecten van het arbeiders-perspectief zoals beschreven door Lipset, gevolgd door een item uit de oorspronkelijke autoritarisme-schaal. Lipset (1981, 115) karakteriseerde het arbeiders-perspectief als: de neiging om de politiek en persoonlijke relaties in zwart-wit-termen te zien (People can be divided in two distinct classes: the weak and the strong); gebrek aan geduld om te discussiëren (If people would talk less and work more, everybody would be better off); de bereidheid om leiders te volgen die een demonische interpretatie bieden van kwaadaardige krachten (What this country needs most, ... , is a few courageous, tireless, devoted leaders in whom the people can put their faith in).

Nu hadden Adorno et al. aangetoond dat via autoritarisme de aantrekkingskracht tot typische kenmerken van de fascistische ideologie, zoals etnische vooroordelen, nationalisme en conservatisme, verklaard kon worden. En Lipset meende nu juist dat enkele van deze elementen bij de arbeidersklasse sterk zouden voorkomen. Daarom is het begrijpelijk en plausibel dat Lipset juist autoritarisme als het intermediair tussen de sociale situatie van de arbeidersklasse en hun ideologische voorkeuren plaatste. Maar hij toetste deze hypothese eigenlijk niet, zeker niet in termen van multivariate analyse. Daarom zullen wij deze twee impliciete hypothesen nu toetsen. *Hypothese 2A*: autoritarisme leidt tot 'economic liberalism'. *Hypothese 2B*: autoritarisme leidt tot 'non-economic conservatism'.

3.2.2 De sociale situatie van arbeiders

De verklaring voor autoritarisme zocht Lipset in de 'typical social situation of lower class persons' (1981, 100-107). Hij meende dat hun sociale situatie zich kenmerkte door een aantal aan elkaar gerelateerde maar bepaald niet identieke elementen, zoals een lage opleiding, lage beroepspositie, non-participatie in maatschappelijke organisaties (waarmee hij met name vakbonden bedoelde), geringe belesenheid, economische en psychologische onzekerheid en autoritaire gezinspatronen. Hij vermoedde dat kleine zelfstandigen ook enigszins autoritair zouden zijn omdat zij ook in dergelijke omstandigheden verkeerden (1981, 105). Maar hij besteedde minder aandacht aan dit fenomeen dat hij aanduidde als 'extremism of the middle class that protested against big business and big unions' (1981, 131).

Maar waarom zouden al deze kenmerken aanleiding geven tot autoritarisme? Lipset meende dat al deze kenmerken indicaties vormden van een zekere isolatie ten opzichte van de dominante culturele en politieke normen en waarden waarin

tolerantie tegenover anderen en hun denkbeelden centraal stonden. Deze situatie zou resulteren in een gebrek aan algemene ontwikkeling en distinctie, het ontbreken van inzicht in complexe maatschappelijke constellaties en gebrek aan interesse voor de bredere context van maatschappelijke gebeurtenissen. Hierdoor zouden de lagere strata geneigd zijn zich te onderwerpen aan politieke bewegingen die simplistische en snelle oplossingen voor ingewikkelde maatschappelijke problemen propageren. Maar ook deze hypothesen toetste Lipset eigenlijk niet via multivariate analyses. Daarom zullen wij dat doen. Vanuit deze noties kunnen we een derde set van hypothesen formuleren: autoritarisme wordt bepaald door het toebehoren tot de arbeiders-klasse (*hypothese 3A*); het toebehoren tot de kleine zelfstandigen (*hypothese 3B*); een lage opleiding (*hypothese 3C*); non-participatie in vakbonden (*hypothese 3D*); geringe belesenheid (*hypothese 3E*); economische onzekerheid (*hypothese 3F*); psychologische onzekerheid (*hypothese 3G*); en autoritaire gezinspatronen (*hypothese 3H*).

Aldus is Lipsets theoretische model gereconstrueerd en uiteengelegd in drie sets hypothesen. Deze reconstructie bevat een omissie. Lipset meende namelijk dat de 'working class' zich eveneens zou bekeren tot fundamentalistische en dogmatische religieuze bewegingen. Aangezien dergelijke bewegingen in de Nederlandse samenleving zeer marginaal zijn, achten we deze hypothese in dit verband irrelevant.

3.3 OVERZICHT VAN VERRICHT ONDERZOEK

Uit de tot dusver verrichte onderzoeken naar 'working-class authoritarianism' komt een aantal opmerkelijke zaken naar voren (zie bijlage 4 voor een overzicht).

Ten eerste blijken alle onderzoekers zich eenzijdig te hebben gericht op ideologische elementen die gerangschikt kunnen worden onder het begrip 'non-economic conservatism', zoals beperking van burgerlijke vrijheden, onaanvaardbaarheid van protestacties of demonstraties, nationalisme en een negatieve attitude tegenover outgroups. Grabb (1979, 1989b) betreft daar nog anomie bij, omdat hij veronderstelde dat dit ook typisch zou zijn voor het perspectief van de arbeidersklasse. Dekker en Ester (1986, 1987) voegen nog enkele denkbeelden toe omdat zij die 'soortgelijk' achten aan autoritarisme, zonder overigens deze veronderstelde relaties empirisch aan te tonen. De betrokken auteurs maken daarbij niet duidelijk op welke wijze of waarom deze elementen zouden behoren bij 'non-economic conservatism', zoals dit begrip door Lipset werd bedoeld. Een ernstiger bezwaar is evenwel dat in geen van de onderzoeken elementen van 'economic liberalism' zijn opgenomen. Dientengevolge is Lipsets veronderstelling dat de arbeidersklasse een voorkeur zou hebben voor zowel 'economic liberalism' als voor 'non-economic conservatism' feitelijk nooit getoetst.

Ten tweede constateren we dat in geen van de studies conceptueel onderscheid is gemaakt tussen enerzijds autoritarisme en anderzijds de ideologische elementen

waartoe autoritarisme zou leiden. Mogelijkerwijs zijn Lipsets erg terloopse verwijzingen naar de studie van Adorno et al. en zijn slordige conceptualisatie van autoritarisme hier debet aan. Daarom stellen we vast dat ook Lipsets veronderstelling dat autoritarisme bepalend zou zijn voor 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism' feitelijk nooit is getoetst.

Ten derde merken we op dat in geen enkele studie alle sociale factoren, die Lipset typerend achtte voor de situatie van de arbeidersklasse, werden opgenomen in modellen ter verklaring van autoritarisme en genoemde centrale ideologische elementen. In het merendeel der studies heeft men, naast het toebehoren tot de 'working-class', enkel opleiding en/of inkomen als predictoren opgenomen. Een uitzondering op deze regel vormen Dekker en Ester (1986) die, overigens om onduidelijke redenen, ook de subjectieve klassepositie en de door de interviewer geschatte welstand van de respondenten opnamen. Daarom is ook Lipsets these dat economische en psychologische onzekerheid, non-participatie in vakbonden, geringe belesenheid en het verkeren in autoritaire gezinspatronen daadwerkelijk bijdragen aan de verklaring van autoritarisme feitelijk nooit getoetst.

Het onderzoek op dit terrein kenmerkte zich, naast genoemde lacunes, ook door verschillen in gebruikte klassen-indelingen. Onderzoekers hanteerden tot het eind van de jaren zeventig een eenvoudig dichotoom 'working class versus middle class' schema. Uit vrijwel al deze onderzoeken kwam naar voren dat de 'working class' meer autoritair zou zijn dan de 'middle class', met dien verstande dat dit klasseverschil sterk verminderde onder controle van opleiding. Grabb (1980a) was de eerste die meer dan twee klassen onderscheidde, waarbij hij, geïnspireerd door de stratificatie-theorie van Wright (1978), marxistische criteria zoals het bezit van produktiemiddelen en het gebruiken van andermans arbeidskracht hanteerde. Ook Dekker en Ester (1986, 1987) lieten zich bij de constructie van hun klassen-indeling onder meer door Wrights theorie (1979) leiden. Uit laatstgenoemde onderzoeken kwam naar voren dat niet de 'working class', maar kleine zelfstandigen het meest autoritair zijn, hetgeen nogmaals werd bevestigd door Middendorp en Meloen (1989a). Hieruit blijkt dat er mogelijk sprake is van classificatie-effecten: conclusies over het autoritarisme van de 'working class' variëren met de klassen-indeling die men heeft gehanteerd. Daarnaast delen we de kritiek van Dekker en Ester (1986, 7) dat onderzoekers, uitzonderingen daargelaten, zich nauwelijks hebben bekommerd om de validiteit van hun klassen-indeling. Daarom menen we dat verder onderzoek op dit terrein is gebaat bij een theoretisch verantwoorde, valide en betrouwbare klassen-indeling die zo mogelijk ook geschikt is voor landenvergelijkende doeleinden.

In dit onderzoek zullen we de gesignaleerde tekortkomingen trachten op te heffen. Hierbij moeten we helaas twee uitzonderingen maken. Die betreft twee van de factoren die volgens Lipsets theorie bijdraagt aan de verklaring van autoritarisme, namelijk psychologische onzekerheid en autoritaire gezinspatronen. We beschikken niet over een geldige operationalisering van deze complexe begrippen.

3.4 STEEKPROEF EN MEETSCHALEN

We maken gebruik van de steekproef die we eerder in hoofdstuk 2 hebben geïntroduceerd. Deze is representatief voor de gehele Nederlandse bevolking van 18 tot en met 69 jaar wat betreft sexe, leeftijd en burgerlijke staat, alsook wat de combinatie van deze kenmerken betreft (zie Felling et al. 1987, 9 e.v.).

Voor de operationalisering van 'economic liberalism' hebben we drie meetinstrumenten gekozen. Het eerste bestaat uit een set van drie items over de wenselijkheid van verkleining van de klasse- en inkomensverschillen. Via probabilistische scalogramanalyse (Mokken 1970) is hiermee een schaal geconstrueerd ($H = .54$, $\rho = .74$). Het tweede is een Likert-schaal, samengesteld uit twee items, waarmee de wenselijkheid van overheidsingrijpen ter vermindering van inkomensverschillen wordt gemeten (Cronbachs $\alpha = .48$). Het derde is een Likert-sommatie van de scores op twee items die betrekking hebben op de wenselijkheid van een hardere opstelling van vakbonden (Cronbachs $\alpha = .58$). Deze schalen zijn opgenomen in bijlage 5.

Voor de operationalisering van 'non-economic conservatism' hebben we eveneens drie meetinstrumenten gekozen. Het eerste is samengesteld uit een set van zes items die betrekking hebben op opvattingen over de beperking van burgerlijke vrijheden zoals in het openbaar zeggen en schrijven wat men wil, demonstreren, gebouwen bezetten en het weigeren van militaire dienst. De schaal is via probabilistische scalogramanalyse tot stand gekomen ($H = .47$, $\rho = .74$). Deze schaal is opgenomen in bijlage 6. Verder hebben we twee schalen samengesteld uit een set van achttien items die betrekking hebben op de positieve attitude tegenover de nationale ingroup, respectievelijk de negatieve attitude tegenover outgroups. Beide schalen zijn geconstrueerd door middel van factoranalyse (PA2 van SPSSx, oblique rotation method; Nie 1983). De betrouwbaarheid (Cronbachs α) van de schalen bedraagt .91, respectievelijk .81. Deze beide schalen staan in bijlage 3.

Hoewel deze meetinstrumenten de beide ideologische dimensies niet uitputtend beschrijven, menen we desalniettemin dat we de kernelementen welke zijn genoemd door Lipset hebben verdisconteerd. Maar vormen deze kernelementen te samen consistente ideologische dimensies? Om deze vraag te beantwoorden hebben we een tweede-orde-factoranalyse uitgevoerd op de genoemde schalen. De resultaten daarvan zijn weergegeven in tabel 1.

Uit tabel 1 blijkt op de eerste plaats dat alle schalen een substantiële lading hebben op de factor die zij geacht worden te meten. Daarenboven blijken deze elementen van 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism' op zich betrekkelijk consistente ideologische dimensies te vormen gelet op de Cronbachs α 's die respectievelijk .74 en .71 bedragen. Deze dimensies vertonen evenwel geen samenhang in de Nederlandse samenleving anno 1985, hetgeen grosso modo overeenkomt met eerdere bevindingen van Felling en Peters (1986) en De Witte (1990), alhoewel deze auteurs enigszins afwijkende schalen gebruikten.

Tabel 1 tweede-orde factoranalyse van indicatoren van 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism'

meetschalen	h^2	factorladingen	
voor kleinere klasseverschillen	.58	.76	
voor overheidsingrijpen	.63	.79	
voor harder vakbondsbeleid	.33	.58	
voor beperking burg. vrijheden	.21		.44
neg. att. tegenover outgroups	.66		.81
pos. att. tegenover ingroup	.62		.79
verklaarde varianties		27.5%	23.4%

Autoritarisme is geoperationaliseerd volgens de in hoofdstuk 2 reeds beschreven procedure. Het betreft een schaal die is samengesteld uit negen items die vertalingen vormen van oorspronkelijke F-schaal items (zie bijlage 2). Zij zijn zodanig gekozen dat alle door Adorno et al. (1950/1982) geconceptualiseerde subsyndromen van autoritarisme zijn vertegenwoordigd. De schaal is geconstrueerd door middel van principale factoranalyse (PA2 van SPSSx: Nie 1983). De betrouwbaarheid (Cronbachs alpha) ervan bedraagt .78.

De operationalisering van sociale klasse ontleen we aan Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979, 1983). Zij is al eerder beschreven in hoofdstuk 2. Daarbij bleek al dat zij voldoet aan vereisten waarmee het onderzoek op dit terrein is gebaat. De indeling kent tien nominale klasse-categorieën.

Opleiding is gemeten door respondenten te vragen welke opleiding(en) zij hebben voltooid na de lagere school. Deze variabele kent waarden die variëren van 1 (alleen lagere school) tot en met 7 (wetenschappelijke opleiding).

Non-participatie in vakbonden is gemeten door respondenten te vragen of zij lid zijn van een vakbond. Er is eenvoudig onderscheid gemaakt tussen hen die wel en hen die geen lid zijn.

De variabele geringe belezenheid is geoperationaliseerd met de vraag welke krant(en) de respondent regelmatig leest. Er is onderscheid gemaakt tussen enerzijds respondenten die een lokale en/of nationale krant lezen en anderzijds respondenten die dat niet doen.

Economische onzekerheid is geoperationaliseerd met twee schalen die dit begrip benaderen: statusangst en sociaal-economische frustratie. De eerste schaal is via probabilistische scalogramanalyse ($H = .39$, $\rho = .76$) samengesteld uit zes items over de subjectieve onzekerheid of men in de toekomst het verworven sociale aanzien en de verworven sociaal-economische positie zal behouden. De schaal voor sociaal-economische frustratie bestaat uit een Likert-sommatie van scores op twee items over de recente achteruitgang van inkomen en de tevredenheid met de huidige financiële situatie (Cronbachs alpha = .51). Deze schalen zijn gepresenteerd in bijlage 1.

3.5 ANALYSE

Om de geëxpliciteerde hypothesen te toetsen, hebben we multiple regressie-analyses uitgevoerd (REGRESSION van SPSSx: Nie 1983). Omdat de variabelen sociale klasse, vakbondslidmaatschap en geringe belesenheid van nominaal meetniveau zijn, hebben we ze omgezet in dummy-variabelen. Van elk van de drie oorspronkelijke variabelen wordt daarbij één categorie als referentie-categorie gekozen. Wij hebben de referentie-categorieën zodanig gekozen dat we door middel van de geschatte regressiecoëfficiënten gemakkelijk kunnen nagaan of en in hoeverre arbeiders, mensen die geen lid zijn van een vakbond en mensen die in het geheel geen kranten lezen inderdaad in sterkere mate autoritair, 'economic liberal' en 'non-economic conservative' zijn dan hun tegenpolen, dit onder controle van andere in het model opgenomen predictoren. Het volledige regressiemodel kunnen we als volgt specificeren:

$$\text{AUTO} = a + b_1D_2 + b_2D_3 + b_3D_4 + b_4D_5 + b_5D_6 + b_6D_7 + b_7D_8 + b_8D_9 + b_9D_{10} + b_{10}OPL + b_{11}VAKBOND + b_{12}KRANT + b_{13}STANG + b_{14}SEF + e$$

$$\text{ECLIB} = a + b_1D_2 + b_2D_3 + b_3D_4 + b_4D_5 + b_5D_6 + b_6D_7 + b_7D_8 + b_8D_9 + b_9D_{10} + b_{10}OPL + b_{11}VAKBOND + b_{12}KRANT + b_{13}STANG + b_{14}SEF + b_{15}AUTO + e$$

$$\text{NECON} = a + b_1D_2 + b_2D_3 + b_3D_4 + b_4D_5 + b_5D_6 + b_6D_7 + b_7D_8 + b_8D_9 + b_9D_{10} + b_{10}OPL + b_{11}VAKBOND + b_{12}KRANT + b_{13}STANG + b_{14}SEF + b_{15}AUTO + e$$

waarbij:

AUTO = autoritarisme

ECLIB = economic liberalism

NECON = non-economic conservatism

D2 = klasse van lagere leidinggevend en geschoolde hoofdarbeiders

D3 = klasse van routine hoofdarbeiders

D4 = klasse van kleine zelfstandigen met personeel

D5 = klasse van kleine zelfstandigen zonder personeel

D6 = klasse van zelfstandige boeren

D7 = klasse van supervisors handarbeid en hooggeschoolde handarbeiders

D8 = klasse van geschoolde handarbeiders

D9 = klasse van halfgeschoolde en ongeschoolde arbeiders

D10 = klasse van ongeschoolde landarbeiders

OPL = hoogst genoten opleiding

VAKBOND = respondenten die geen lid zijn van een vakbond

KRANT = respondenten die geen kranten lezen

STANG = statusangst

SEF = sociaal-economische frustratie

We hebben de geschatte regressiecoëfficiënten van dit volledige model weergegeven in tabel 2. Zij zijn te interpreteren als de effecten van de onafhankelijke variabelen op autoritarisme, 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism', onder controle van alle andere in het model opgenomen onafhankelijke variabelen. In het bovenste gedeelte van de tabel staan de ongestandaardiseerde regressie-coëfficiënten van de dummy-variabelen. Zij geven de mate aan waarin de

voorspelde score van de betreffende categorie afwijkt van de voorspelde score van de referentie-categorie. In de onderste helft van de tabel zijn de ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde coëfficiënten van de andere (metrische) onafhankelijke variabelen weergegeven. Zij zijn op de gebruikelijke manier te interpreteren als de absolute respectievelijk relatieve effecten op de afhankelijke variabele, onder controle van alle andere in het model opgenomen onafhankelijke variabelen. Coëfficiënten met een absolute t-waarde kleiner dan 1.96 beschouwen we als niet significant ($p < .025$, eenzijdig).

Tabel 2 ongestandaardiseerde en (gestandaardiseerde) regressiecoëfficiënten van het volledige model (N=815)

onafhankelijke variabelen:	afhankelijke variabelen:		
	autori-tarisme	economic libera-lism	non-economic conser-vatism
intercept	524.17	483.82	229.77
lagere leidinggevenden	-33.05*	37.85*	-28.58*
routine hoofdarbeiders	-24.68*	40.61*	-3.48
kleine zelfstandigen j met personeel	74.97*	-1.69	10.77
kleine zelfstandigen zonder personeel	-3.82	40.87	15.41
zelfstandige boeren	38.66	-15.50	12.99
hooggeschoolde handarbeiders	16.40	37.72	6.71
geschoolde handarbeiders	-27.96	67.69*	13.68
half- en ongeschoolde handarbeiders	-2.43	78.14*	7.84
ongeschoolde landarbeiders	12.72	48.33	21.43
is geen vakbonds-lid	10.11	-15.57*	12.29*
leest geen kranten	1.84	29.85*	13.47
opleidingsniveau	-16.22* (-.28)*	-5.57* (-.09)*	-4.72* (-.08)*
statusangst	2.76 (.04)	8.19* (.13)*	-1.43 (-.02)
sociaal-economische frustratie	6.20* (.11)*	2.74 (.04)	-.32 (.01)
autoritarisme	# #	-.10* (-.10)*	.60* (.60)*
adjusted R ²	.18	.11	.49

* = significant

= niet-gespecificeerd

Volgens hypothese 1A zou de arbeidersklasse een sterke voorkeur hebben voor 'economic liberalism' terwijl deze klasse volgens hypothese 1B tevens een sterke voorkeur zou hebben voor 'non-economic conservatism'. Uit de derde kolom van de bovenstaande tabel blijkt nu dat half- en ongeschoolde handarbeiders inderdaad een sterke voorkeur hebben voor 'economic liberalism'. Daarom is hypothese 1A vooralsnog niet gefalsificeerd. Maar lagere leidinggevenden en routine hoofdarbeiders uiten deze politieke voorkeur ook. Wat betreft hypothese 1B inzake het 'non-economic conservatism', constateren we in de vierde kolom van tabel 2 dat er nauwelijks verschillen bestaan tussen de diverse sociale klassen. Alleen de klasse van de lagere leidinggevenden is significant minder conservatief dan de referentie-categorie, onder controle van de andere variabelen in de vergelijking. Daarom moeten we hypothese 1B, volgens welke de arbeidersklasse een sterke voorkeur zou hebben voor dit gedachtengoed, vooralsnog verwerpen.

De gestandaardiseerde regressie-coëfficiënten die de relatieve sterkte van de effecten van autoritarisme op 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism' aangeven, zijn relevant voor de toetsing van de hypothesen 2A en 2B waarin wordt gesteld dat autoritarisme leidt tot 'economic liberalism' en 'non-economic conservatism'. Het effect van autoritarisme op 'non-economic conservatism' is inderdaad significant positief en relatief sterk (.60). Daarom is hypothese 2B vooralsnog niet gefalsificeerd. Het effect van autoritarisme op 'economic liberalism' is weliswaar significant maar negatief (-.10). Dit impliceert dat hypothese 2A is gefalsificeerd.

Voor de toetsing van de derde set van hypothesen zijn de coëfficiënten in de tweede kolom van tabel 2 van belang. We constateren dat opleiding een significant negatief effect (-.28) heeft op autoritarisme: naarmate men een lagere opleiding genoten heeft, is men meer autoritair. Dit stemt overeen met de theorie van Lipset, zoals beschreven in hypothese 3C. Enkele andere relevante predictoren blijken evenwel niet significant te zijn: het is irrelevant of men wel of geen lid van een vakbond is (hypothese 3D), zoals het ook irrelevant is of men wel of geen kranten leest (hypothese 3E). Het effect van sociaal-economische frustratie is weliswaar significant positief (.11), maar het effect van statusangst is niet significant, hetgeen impliceert dat hypothese 3F gedeeltelijk is gefalsificeerd.

Wellicht de belangrijkste vraag in dit verband is of het toebehoren tot de arbeidersklasse bijdraagt aan de verklaring van autoritarisme (hypothese 3A). Dat blijkt niet het geval te zijn. Geen van de beroepscategorieën die deel uitmaken van de arbeidersklasse (bestaande uit degenen die in loondienst hand- of landarbeid verrichten) blijkt wat autoritarisme betreft significant te verschillen van de referentie-categorie. Er zijn wel significante verschillen tussen enerzijds de lagere leidinggevenden en routine hoofdarbeiders en anderzijds de referentie-categorie: eerstgenoemde categorieën zijn significant minder autoritair. Daarnaast springt de klasse van kleine zelfstandigen met personeel in het oog. Deze klasse blijkt het hoogst van alle klassen te scoren op autoritarisme en significant meer autoritair te zijn dan de referentie-categorie. Daarom is hypothese 3B vooralsnog niet gefalsificeerd.

Naast de effecten die op theoretische gronden werden verwacht, blijken er ook nog andere, niet verwachte effecten te bestaan. Zo zien we in de kolom 'economic liberalism' dat er een direct negatief effect uitgaat van opleidingsniveau (-.09) en een direct positief effect van statusangst (.13) op 'economic liberalism'. Opvallend is dat mensen die geen lid zijn van een vakbond, lager scoren op 'economic liberalism' maar hoger op 'non-economic conservatism' dan degenen die wel lid zijn van een vakbond; terwijl mensen die geen kranten lezen hoger scoren op 'economic liberalism' dan degenen die wel kranten lezen. In de laatste kolom van tabel 2 zien we tenslotte dat opleiding ook op 'non-economic conservatism' een negatief effect heeft.

3.6 CONCLUSIES EN DISCUSSIE

Onze resultaten tonen aan dat het theoretisch model van Lipset, zoals we dat hebben gereconstrueerd in deze studie, deels wel en deels niet is gefalsifieerd.

Ten eerste blijken de klassen van ongeschoolde en geschoolde handarbeiders wel een sterke voorkeur voor 'economic liberalism' te hebben (*hypothese 1A*), hetgeen ook geldt voor lagere leidinggevenden en routine hoofdarbeiders. We menen dat dit vrij plausibel is aangezien 'economic liberalism' in het belang is van deze klassen: zij zouden er wellicht voordeel van hebben wanneer een regering bijvoorbeeld een nivelleringsbeleid zou voeren. Maar dit 'economic liberalism' van de arbeidersklasse blijkt niet gepaard te gaan met 'non-economic conservatism': zij tonen met andere woorden niet zo'n sterke voorkeur voor de beperking van burgerlijke vrijheden, anti-outgroups attitudes en nationalisme als werd vermoed door Lipset (*hypothese 1B*). Blijkbaar zijn de democratische waarden wijdverspreid binnen alle sociale lagen van de Nederlandse samenleving.

Ten tweede blijkt dat autoritarisme geen positief maar een negatief effect heeft op 'economic liberalism' (*hypothese 2A*). Dit betekent dat autoritaire mensen bezwaar hebben tegen sterke vakbonden alsook tegen overheidsingrijpen in economische kwesties. En autoritarisme blijkt een relatief sterk positief effect te hebben op 'non-economic conservatism' (*hypothese 2B*). Dit betekent dat autoritarisme nog altijd een belangrijke bron is van etnocentrische en anti-democratische sentimenten, zoals door Adorno et al. werd ontdekt in 1950.

Ten derde blijkt dat de arbeidersklasse zich niet onderscheidt van andere sociale klassen wat betreft de mate van autoritarisme (*hypothese 3A*). Als zodanig vormt de arbeidersklasse niet, tenminste niet in Nederland, de belangrijkste sociale basis voor anti-democratische sentimenten. Daarentegen blijkt dat zulks wel geldt voor de kleine zelfstandigen met personeel (*hypothese 3B*) bij welke sociale klasse we de hoogste autoritarisme-niveau's aantreffen.

Ten vierde blijkt dat predictoren als het al dan niet lid zijn van vakbonden (*hypothese 3D*) en het al dan niet lezen van kranten (*hypothese 3E*) niet bijdragen aan de verklaring van autoritarisme. Blijkbaar kan men tegenwoordig ook via andere

institutes en kanalen 'a more sophisticated view' op het wereldgebeuren verkrijgen, bijvoorbeeld via lidmaatschap van andere organisaties of via andere massamedia. Ook blijkt dat de angst om status te verliezen niet bijdraagt aan autoritarisme, terwijl de ervaring van ernstige inkomensverliezen daartoe wel bijdraagt (*hypothese 3F*).

Ten vijfde blijkt dat een lage opleiding inderdaad bijdraagt aan de verklaring van autoritarisme (*hypothese 3C*). Daarom gaan we nogmaals in op Lipsets interpretatie van autoritarisme als een 'unsophisticated world view', welke interpretatie is uitgewerkt door Gabennesch (1972). Gabennesch stelt dat autoritarisme een 'world view' is: een beperkte en simplistische kijk op mens en maatschappij die typisch is voor mensen die de vaardigheden ontberen om tot een bredere en complexere kijk te komen. Deze auteur meent dat deze simplistische maatschappijvisie op haar beurt verantwoordelijk is voor anti-democratische attitudes. Maar een dergelijke interpretatie kan geen uitsluitsel bieden over de vraag of autoritarisme nu een specifiek persoonlijkheidskenmerk danwel een simplistische maatschappijvisie is. We constateren evenwel dat autoritarisme het effect van opleiding op anti-democratische attitudes sterk medieert. Deze bevinding toont veel overeenkomst met een recent onderzoek van Bobo en Licari (1989). Zij vonden dat het effect van opleiding op anti-democratische attitudes sterk werd gemedieerd door een intermediaire factor die zij aanduiden als 'cognitive sophistication', waarmee feitelijk de vocabulair-kennis werd gemeten. Gezien deze parallele resultaten kan niet worden uitgesloten dat autoritarisme geïnterpreteerd kan worden als een simplistische maatschappijvisie.

De vraag doet zich voor in hoeverre deze bevindingen uniek zijn voor Nederland. Het is niet uitgesloten dat onderzoek in andere westerse landen tot dezelfde conclusies zal leiden; deze landen lijken immers in veel opzichten op elkaar. Vergelijkende studies zijn in deze wenselijk en voor zover het de klassen-indeling betreft ook mogelijk omdat we gebruik hebben gemaakt van een indeling die in diverse landen is beproefd. Mogelijkerwijs zijn er in deze landen ook voor de andere centrale begrippen uit Lipsets theorie vergelijkbare secundaire data beschikbaar.

NOTEN

1. We zullen voortaan naar deze heruitgave van het oorspronkelijke boek verwijzen, die slechts op ondergeschikte punten afwijkt van de oorspronkelijke versie.
2. De 'armeren' is een vrije vertaling van de term die Lipset in dit verband gebruikt, namelijk 'the poorer strata'. Het is tamelijk verwarrend dat Lipset meerdere termen gebruikte om de categorieën aan te duiden binnen welke hij deze twee ideologische elementen aanwezig achtte, zoals: the poorer strata, the working class, the lower levels of the working class, the lower class, the lower strata, lower statusgroups. Wij zullen voortaan consequent over de arbeidersklasse spreken: die klassen die in loondienst handarbeid verrichten.

3. Het is evenwel verwarrend dat Lipset autoritarisme ook gebruikte om te verwijzen naar een uitgebreide set van anti-democratische gevoelens, traditionalisme, conservatisme en communisme.